

DE RAPPE PRATER ALS GEWOONTEDIER

Bespreking van Koenraad Kuiper: *Smooth talkers: The linguistic performance of auctioneers and sportscasters*. Lawrence Erlbaum Associates, 1996

Peter Hagoort

Max Planck Instituut voor Psycholinguïstiek

Wundtlaan 1, Nijmegen

Een niet onaanzienlijk deel van ons leven vullen we met praten. Spreken is iets dat we schijnbaar moeiteloos hebben geleerd in onze eerste paar levensjaren en vanaf dat moment zonder echt nadenken dagelijks doen. Dat wil zeggen, we denken wel na over *wat* we zeggen, maar niet over *hoe* onze gedachten worden omgezet in de geluidstrillingen die het trommelvlies van de luisteraar letterlijk in beweging zetten. Toch is er veel verbazingwekkends aan ons spraakvermogen. Niet in de laatste plaats is dat de snelheid waarmee menselijk spreken doorgaans verloopt. Zonder enige moeite produceren we zo'n 2 tot 3 woorden per seconde. In die tienden van seconden halen we de juiste woordinformatie uit ons woordgeheugen op, plaatsen we de opgehaalde woorden in een zinsstructuur en sturen we ook nog eens een groot aantal spieren aan om onze gedachten uitgesproken te krijgen. Er is weinig in ons repertoire aan cognitieve vermogens dat op vergelijkbare wijze complexiteit aan snelheid paart.

Boven op het door alle (gezonde) mensen gedeelde vermogen tot spreken zijn sommigen onder ons dan ook nog eens in staat tot ware topprestaties in spreesnelheid. Deze worden bepaald door aanleg, training en beroepsvereisten. Wat te denken van de radioverslaggever die de atletiekfinale van de 100 meter sprint verslaat? Om de aan zijn toestel gekluisterde luisteraar in een bestek van zo'n 10 seconden een adequaat verslag te kunnen geven van de wedstrijd, moet de verslaggever een snel veranderend patroon van visuele informatie verwerken, voortdurend zijn geheugen raadplegen om de juiste namen van de lopers te kunnen produceren en ook nog eens het vaak veranderende beeld van de race

adequaat in woorden vangen. Daarbij wordt een spreektempo gebezigd dat aanzienlijk boven dat van de gemiddelde spreesituatie ligt.

Over rappe praters is onlangs een alleraardigst boekje verschenen van de hand van Koenraad Kuiper. Kuiper is Nieuw Zeelander en werkzaam op de Universiteit van Canterbury. Zijn naam verradt echter zijn onlogenbare Nederlandse afstamming. Kuiper heeft zijn analyse van rappe praters vooral gebaseerd op sportverslaggevers en veilingmeesters. Van sport tot sport of per type veiling kan het vereiste spreektempo enorm verschillen. Bij het verslag van de 10 km schaatsen is de kunst van het verslaan vooral het vullen van de tijd tussen de opeenvolgende doorkomsten; per ronde dus zo'n 30 seconden woordvulsel. Maar bij paardenraces is dat anders. Daar gebeurt binnen het bestek van dezelfde 30 seconden een hele hoop waarvan in een adequaat radioverslag kond gedaan moet worden. Onze eigen Hans Eijsvogel (Studio Sport) is een sprekend voorbeeld van het tempo waartoe een doorsnee koers op Duindigt een spreker kan opjagen. Soortgelijke verschillen als in de sportverslaggeving treft men aan bij het veilingwezen. Op een kunstveiling van Christie's zal men schilderijen van beroemde meesters niet willen en kunnen verkopen met een snelheid van 5 seconde per schilderij. Maar dat is wel het tempo waarmee in het zuiden van de Verenigde Staten partijen tabak geveild worden. De veilingmeester belast zijn werkgeheugen onder andere met de informatie over het te veilen goed en het bijhouden van waar in de zaal het laatste bod is uitgebracht. Ook in dit geval is de kunst om ondanks deze werkgeheugenbelasting een hoog spreektempo te handhaven. Kuiper heeft met name gekeken naar paardenraces en veilingen waarin de noodzaak van een hoge spreesnelheid bestond.

Hoe lossen de sportverslaggever en de veilingmeester het probleem op dat hun werkgeheugen belast is met allerhande niet-talige activiteiten, terwijl ze tegelijkertijd de cognitieve belasting van een hoog spreektempo hebben? Volgens Kuiper door hun uitingen zo veel mogelijk te standaardiseren in een vast patroon van formules. Als meest kenmerkend voor de menselijke taalvaardigheid beschouwen we meestal ons vermogen om met een eindig aantal woorden en een eindig aantal combinatieregels een oneindig aantal mededelingen te doen. Dit levert de spreker enorme keuzemogelijkheden en variaties in uitdrukkingen op. Maar deze keuzevrijheid heeft ook zijn prijs. Aan elke keuze die we in het spreekproces moeten maken hangt het kaartje van cognitieve belasting. En dat is nu precies wat de

sportverslaggever en de veilingmeester moeten zien te vermijden om de aan hun situatie aangepaste hoge spreeknelheid te realiseren. Dus bestaat zoveel mogelijk van hun spraak uit tamelijk gestandaardiseerde formuleringen in een vrij vaste volgorde. Niet elk detail van deze standaardformuleringen is al ingevuld. Immers de namen van de paarden of de hoogtes van de op de veiling geboden bedragen verschillen per keer. Maar deze variabelen kunnen direct worden ingevoegd in het frame dat een formulering voor de spreker verschaft. Bijvoorbeeld: "Daar zijn de paarden weg met *Manzo Buitenzorg* in koppositie". In deze gestandaardiseerde openingszin in het verslag van een paardenrace kan de naam van het betreffende paard op de daarvoor bestemde plek worden ingevoegd. Deze standaardformuleringen liggen als min of meer kant en klare pakketjes in het geheugen opgeslagen en hoeven niet steeds opnieuw op basis van de daarin voorkomende woorden te worden geassembleerd. Op deze wijze wordt zowel de cognitieve belasting gereduceerd als de spreeknelheid vergroot.

Een ander middel dat sportverslaggevers of veilingmeesters volgens Kuiper vaak gebruiken om hun cognitieve belasting te reduceren, is te spreken met een dreun. Daarbij praat de spreker monotoon zonder de normale intonatie aan zijn zinnen toe te voegen. Vaak verandert deze dreun met tamelijk vaste tijdsintervallen van toonhoogte. Bij een door Kuiper uitvoerig bestudeerde verslaggever van paardenraces bedroeg het toonhoogteverloop van zijn verslagdreun een hele octaaf per race. De winst van dit afwijkend intonatiegedrag is dat de spreker zijn intonatie niet per zin hoeft te plannen, want bij het spreken op een dreun hoeft de intonatie niet aan de lengte en inhoud van de zinnen te worden aangepast. Opnieuw wordt zo dus het aantal keuzemogelijkheden gereduceerd ten gunste van een gestandaardiseerd patroon van taalproductie.

Uiteindelijk verbindt Kuiper aan zijn bestudering van rappe praters een moraal met een wijdere strekking. Geïnspireerd door de Chomskyaanse taalkunde met zijn nadruk op de oneindige variatiemogelijkheid aan uitingen, heeft de taalpsychologie naar zijn smaak vaak te weinig oog gehad voor de mogelijkheid dat ons spreken in veel gevallen bestaat uit het produceren van tamelijke stereotype formuleringen. Om iemand een compliment te maken zeggen we bijvoorbeeld "Wat zit je haar leuk" of "Wat heb je een leuke jurk aan", maar zelden of nooit "Wat zou mijn moeder je kapsel graag zien". In het restaurant wordt wel omgeroepen "Telefoon voor de heer Jansen", maar niet "Gelieve de heer Jansen zich met de

grootste spoed naar het dichtstbijzijnde telefoontoestel te begeven". Volgens Kuiper zijn we als sprekers allen bij voorduring onderhevig aan de druk van cognitieve belasting en van de snelheid die nu eenmaal bij spreken hoort. Om die belasting te reduceren is het putten uit het repertoire van een eindig aantal stereotype uitdrukkingen te verkiezen boven het verzinnen van steeds weer nieuwe uitingen. Hoewel Kuiper hier naar mijn smaak iets te ver doordraaft, ben ik het van harte eens met zijn correctie op een overaccentuering van onze linguïstische creativiteit. Ook in ons spreken zijn we meer gewoontedieren dan we vaak denken.